

דפים נז – נח

קי. אלו ברכות ואמירות מוזכרות בסוגיא למי שרואה מקומות מסוימים, תופעות ובריות שונות?

הרואה מרקוליס אומר: ברוך שנתן ארץ אפים לעוברי רצונו.
 הוא הדין לשאר עבודות-כוכבים שרואה, ונקט מרקוליס לפי שבמקומו של התנא היו עובדים לה. ועוד נראה שאין מברכים אלא במקום שבונים עבודת כוכבים או שהועמדה שם מחדש, ולכן נקט מרקוליס לפי שרוגמים בה אבנים בכל יום והרי זה כבנין מחודש (עפ"י תוס').
 מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים – אומר: ברוך שעקר עכו"ם מארצנו, וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל, והשב לב עובדיהם לעבדך. ובחוצה לארץ אין צריך לומר 'והשב...'. מפני שרובה עובדי כוכבים. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף בחו"ל צריך לומר כן מפני שעתידיים להתגייר (או אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד).
 א. הלכה כרבי שמעון בן אלעזר (עפ"י רמב"ם י, ט; או"ח רכד, ב) שמסתבר טעמו, ועוד שת"ק גם כן לא אסר לומר כן (בית יוסף. וכן הביא הגר"א שם מע"ז כד. שלעתיד לבוא יתגיירו).
 ב. הרואה מקום שנעקרה ממנו עכו"ם בחוצה לארץ, אינו אומר 'מארצנו' אלא 'ממקום זה' (רמב"ם ועוד. וע' שיטמ"ק).
 יש אומרים, דוקא אם נעקרה מכל ארץ ישראל מברך, וי"א אפילו לא נעקרה אלא ממקום אחד (עתוס' נד. פוסקים רכד).

דרש רב המנונא [וכן נהג רב אשי מדעתו]: הרואה בכל הרשעה צריך לברך חמש ברכות; – ראה בכל, אומר 'ברוך שהחריב בכל הרשעה'.
 ראה ביתו של נבוכדנצר, אומר 'ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע'.
 ראה גוב של אריות (של דניאל) או (מקום) כבשן האש (של חנניה מישאל ועזריה), אומר 'ברוך שעשה נסים לאבותינו (הרי"ף ועוד: לצדיקים) במקום הזה'.
 ראה מרקוליס, אומר... (כנ"ל).
 ראה מקום שנוטלים ממנו עפר (מקום מסוים בבבל שאין בהמה יוצאת משם אם אין נותנים עליה מעפר המקום, והוא סימן השמד. וי"מ: מקום שנוטלים משם עפר לטיט לבניני המקום, וסוף סוף אותו מקום אין בו ישוב ולא זרע ולא נטיעה. עפ"י רש"י), אומר: 'ברוך אומר ועושה גזור ומקיים'. [רבא, כאשר ראה חמורים הנושאים עפר, היה טופח בידו על גביהם ואומר, רוצו צדיקים לעשות רצון קונכם. מר בריה דרבינא כאשר הגיע לבבל היה נוטל עפר בסודרו ומשליכו החוצה, לקיים מה שנאמר וטאטאתיה במטאטא השמד.

ואמר רב המנונא: הרואה אוכלוסי ישראל, אומר 'ברוך חכם הרזים'. [שאיך דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהם דומים זה לזה]. אוכלוסי עובדי כוכבים, אומר: בושא אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה. אמר עולא: נוקטים אנו, אין 'אוכלוסא' בבבל. תנא, אין 'אוכלוסא' פחות מששים רבוא.

ומסופר על רב חנינא בריה דרב איקא שברך ברכה זו [מלבד 'אשר חלק מחכמתו ליראיו' ו'שהחינו'] בראותו את רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע.

יש שכתבו מכאן שמברכים על אדם חשוב וגדול בתורה 'חכם הרזים' (רו"ה, תר"י). ואולם הרי"ף השמיט זאת, ופרש הרמב"ן שלהלכה לא קיימא לן לברך ברכה זו על אדם גדול, והרי ראינו שלא עלה לו הדבר בטוב כשברך, ויתכן אף שלא ברך ברכה זו אלא אמר להם להפליגה. ע"ש. וכעין זה כתבו כמה פוסקים שאין לנו עתה אדם מופלג לברך עליו ברכה זו (ע' ריטב"א; טור רכה).

הרואה חכמי ישראל, אומר 'ברוך שחלק מחכמתו ליראיו'. חכמי עכו"ם – 'ברוך שנתן מחכמתו לבריותיו' (גרסת הרי"ף והרא"ש, וכן הגיה הגר"א: 'לבשר ודם').

שיעור גדולתו בחכמה לא נתבאר, ועל כן נמנעים עתה מלברך ברכה זו (ערוך השלחן רכה, ו. וע' הלי"ש כג הערה 157 שהגר"ד בהר"ן בירך ברכה זו בראותו את החזו"א, והחזו"א חייך ולא אמר דבר. וכן מובא עפ"י החזו"א שאפשר לברך כן על גיסו הגר"ק זצ"ל. ע' בספר 'אעלה בתמר' מהדורה ב עמ' ס).

הרואה מלכי ישראל אומר 'ברוך שחלק מכבודו ליראיו'. מלכי עכו"ם – 'ברוך שנתן מכבודו לבריותיו' (לבשר ודם).

א. פשוט בעיני שמברכים על מלך הגם שאין לו סמכות חוקית להרוג ללא התיעצות עם ראשי השלטון. וכן פשוט מאד שאין חילוק בין מלך למלכה (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"א לה. אבל מאידך כל שליט שבידו דון ולהרוג ואין מי שבסמכותו לשנות דבריו, הריהו כמלך ומברכים עליו. עפ"י רדב"ז ח"א רצו מהראב"ד; מג"א רכד סק"ח). ואולם נשיא מדינה בזמננו, ודאי אינו כמלך לענין זה (הליכות שלמה ח"א כג דבר הלכה ס. וע' במג"א שם שהביא מהרדב"ז שעל השרים המנויים מאת המלך – טוב וישר לברך בלא שם ומלכות. ועל השופט הגדול, הקאר"י – אין מברכים כלל. בהערות מורנו הגר"ק שליט"א על ספר 'אעלה בתמר' (מהדורה ב עמ' סא) הביא מהחזו"א שהורה בשעתו שלא לברך על מלך אתיפיה שנמלט לארץ מאימת המלחמה, כי באותה שעה כבר אינו 'מלך').

ב. מלך שהוא גם חכם – מברכים בראייתו שתי ברכות (מנחת שלמה צא, כז).

הרואה בתי ישראל (ברי"ף הגרסה: בתי כנסיות של ישראל) בישובם, אומר 'ברוך מציב גבול אלמנה'. בחורבנם – 'ברוך דיין האמת'. בתי עכו"ם בישובם – בית גאים יסח ה'. בחורבנם – א-ל נקמות ה' א-ל נקמות הופיע.

נהגו העולם כדברי הרי"ף, ואין מברכים על סתם בתים אלא על בתי כנסת שמתפללים בתוכם והם בתפארתם ובתיקונם. וכן לענין בתי עכו"ם, לפרש"י היינו בתים שיושבים בהם בשלוה והשקט ועושר, ולהרי"ף – בתי תפלה שלהם.

ואין חילוק בין ארץ ישראל לחו"ל, ואף בזמן הזה. ובפרי מגדים מצדד שבזמן הזה יש לברך ברכת 'מציב גבול אלמנה' ללא שם ומלכות, לחוש לדברי רש"י שכתב כגון בישוב בית שני (עפ"י משנה ברורה רכד סקי"ד).

הרואה קברי ישראל, אומר: 'ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ואסף אתכם בדין ועתיד להקימכם בדין'. מר בריה דרבינא מסיים בה משום רב נחמן: 'וידוע מספר כולכם, והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם. ברוך אתה ה' מחיה המתים'.

א. ברי"ף הגרסה: 'ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין וזן אתכם בדין והמית אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין וידוע מספר כולכם, בא"י מחיה המתים' (וע' נוסח אחר בתוספתא פ"ו).

והמנהג להוסיף 'אתה גבור' עד 'להחיות מתים', ומזכירים בה 'מוריד הטל' גם בימות הגשמים – כדי להזכיר טל של תחילה (הליכות שלמה כג דבר הלכה נא, דלא כגשר החיים שפקק בזה).
 ב. יש אומרים שברכה זו נאמרת רק בראיית קברות רבים ולא בקבר יחיד (באר היטב בשם הלכות קטנות. מובא במשנ"ב).
 ג. ברכה זו נאמרת בשבת כבחול, כשאר ברכות הראיה (דינים והנהגות חו"א ז, ו; שמירת שבת כהלכתה סה, נו).
 ד. האבל בשעת הלוויית מתו אינו מברך ברכה זו לפי שהוא אונן ופטור מן המצוות, אבל שאר המלוים מברכים אותה לאחר הקבורה קודם שיצאו מבית הקברות, ומן הדין יכולים לברך גם קודם הקבורה אם אינם משתהים בכך בעיסוק עם המת (עפ"י מנחת שלמה צא, כה ו).
 ה. גם אם נתוספו קברים בבית הקברות, אין נוהגים לברך שנית בתוך שלשים לראיה הקודמת, אבל על ראיית בית קברות אחר – יש לברך [ויש מפקקים גם בזה] (עפ"י הליכות שלמה ח"א כג, לד ע"ש).
 קברי עכו"ם – אומר 'בושה אמכם...'

אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את חברו לאחר שלשים יום, אומר 'ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה'. לאחר שנים עשר חדש – 'ברוך מחיה המתים'.

א. מדובר בחברו החביב עליו ושמח בראייתו (תוס' ו'ש"פ). ובכלל זה איש או אשה, כגון אשתו אמו ובתו ואחותו (עפ"י ב"י רכה, א ע"ש במשנ"ב ובשעה"צ). ודוקא חברו שראהו אי פעם, אבל אם לא ראהו מעולם אלא היה להם קשר אחר כגון ע"י מכתבים – אין מברכים על ראייתו (עפ"י שו"ע רכה, ב).

ב. הפוגש את חברו שלא ראהו שלשים יום, אבל קבל ממנו מכתב תוך שלשים; ישנן דעות באחרונים האם מברך 'שהחיינו' אם לאו. וספק ברכות להקל. אמנם זה דוקא במכתב שכתוב בו שהשלום עמו, אך אם הודיע בו שהוא חולה, ואחר כך כשפגשו מצאו בריא – מסתבר לברך. שהרי השמחה יתרה מאילו לא כתב כלל (עפ"י משנ"ב רכה סק"ב ושעה"צ).

ג. הפוגש את חברו שהיה במקום סכנה וחזר, כגון חייל המשרת במקום מסוכן; אם חזר בתוך שלשים יום – אין לברך. לאחר שלשים – מברכים עליו, ואפילו שלח מכתב בתוך שלשים בעת היותו שם (עפ"י שבת הלוי ח"ה כד, ג). ונראה לכאורה שאין הבדל אם שלח מכתב או שוחח עמו בטלפון – שהרי הסברה היא לפי שלא יצא ממקום סכנה ולכך שמח לבו בראייתו, הגם שכתב לו במכתב שהשלום עמו. ואם כן הוא הדין כשדיבר עמו מרחוק).

ד. השח עם חברו בטלפון, נראה שאינו מברך ברכה זו ולא ברכת 'מחיה המתים' – שלא נתקנו אלא על ראיית פנים (הליכות שלמה ח"א כג, יא).

ה. היו באותה עיר ולא ראו זה את זה שלשים יום – לא יברך, שאין שמחה בכך כי אילו רצה היה רואהו (עפ"י הליכות שלמה ח"א כג ב'דבר הלכה' אות טו).

יתכן שזהו טעם נוסף שלא נהגו לברך ברכה זו, אם לא במקרים מיוחדים כגון שראה פני חברו הקרוב לו לאחר שחזר משדה הקרב [ע' בהל"ש שם סעיף יב] – שהרי הנסיעה ממקום למקום בכל העולם קלה ביותר וראוי הוא לראותו בכל שעה שירצה.

ו. הרואה את חברו, ועמו אנשים נוספים השמחים בראייתו – מברכים 'שהחיינו', שלא תקנו 'הטוב והמטיב' אלא בדבר של הנאה ותועלת משותפים ולא בכל דבר שמחה משותף, וכגון ברכת פרי חדש – 'שהחיינו' ולא 'הטוב והמטיב' (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ד עז).

- ז. י"ב חדש שאמרו, אפילו לא עברו בינתיים ימי הדין, כגון בשנה מעוברת (הליכות שלמה ח"א כג הערה 47).
- ח. המנהג לומר 'לזמן' בפתח, ולא כמו שכתב במשנ"ב (תרעו, א ועוד) בחזירי"ק (מהגרשו"א. הלי"ש כג הערה 65).

ראה את הכושי ואת הגיחור (= אדום מאד) ואת הלזוקן (= לבן מאד) ואת הקפה ואת הננס (עבה מאד עד שנראית קומתו מקופחת. וי"א: ארוך מאד ופרצופו שמוט. עפ"י רש"י) ואת הדרניקוס (י"ג: 'ברדניקוס' – ארוך מאד. וי"מ: פיו עקום) ואומר: 'ברוך משנה (את) הבריות'. וכן הדין ברואה את הבהקנים (= שיש על עורם בהרות מבהיקות) שמלידה.

ראה את הקטע (בידיו) ואת הסומא ואת פתויי הראש (= כל שערותיו דבוקים זה בזה. רש"י. ויש מפרשים: ראש רחב) ואת החגר ואת מוכה השחין ואת הבהקנים, שאינם מלידה, אומר: 'ברוך דיין אמת'.
א. משמע בגמרא שבעלי המומים הנזכרים אם הם מלידה, אומר 'משנה הבריות'. וכן מבואר ברי"ף ובשאר פוסקים. ואם אינו יודע אם הם מלידה – צריך עיון אם יברך דיין אמת (באה"ל רכה, ט עפ"י רעק"א).

ב. יש מי שאומר שאין לברך אלא על מי שמצטער עליו, אבל על עכו"ם או על ישראל שאינו מצטער עליו – אינו מברך. ואינו מברך אלא פעם ראשונה שראה אדם כזה, שהשינוי אצלו גדול מאד (עפ"י שו"ע רכה, ט, כבאר האחרונים). והוא הדין לענין ברכת 'משנה הבריות' (ט"ז). ובספר נהר שלום כתב שלענין ברכת 'דיין האמת' שהיא נאמרת רק על קרובו ואוהבו שמצטער עליו, מסתבר שגם אם ראה שוב אצל קרוב נוסף, שהוא מברך (מובא במשנ"ב). ויש אומרים שמברך ברכות אלו משלשים יום לשלשים יום (רמ"א). ולמעשה יש להורות לברך בלא שם ומלכות לאחר ראייה ראשונה. ודוקא על אדם אחר, אבל על אותו אדם שברך עליו פעם אחת, שוב לא יברך עליו לעולם (עפ"י משנה ברורה ושעה"צ).
אף באוהבו וכד' שמצטער עליו, לא אמרו אלא ברואה אבל אם שמע שנעשה סומא וכד' – אינו מברך (עפ"י תשובת הגר"ח קניבסקי שליט"א).

אוהבו שנעשה סומא, מסתבר אפילו באחת מעיניו – מברך 'דיין האמת' בפעם הראשונה שרואהו (עפ"י שער הציון רכה, כו).
הרואה פיל, קוף, וקפוף (י"א עוף דורס לילי, ינשוף או כדומה לו. וי"א קוף קטן), אומר: 'ברוך משנה את הבריות'.

לאו דוקא אלו אלא כל חיות משונות בכלל זה, אבל דגים משונים – לא שמענו (עפ"י הוראת הגרשו"א, מובא בהליכות שלמה ח"א כג, לה. וע"ש שהורה לשואל שבכניסתו לגן חיות יברך ברכת החיה המשונה ויכוין לפטור בכך כל הראיות שלאחר מכן).

ראה בריות טובות ואילנות טובות, אומר 'ברוך שככה לו בעולמו'.
ברכת הרואה אילנות מלבלבים – ע' לעיל מג.

שנינו, על הזיקין אומר 'ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם'. ופרש שמואל 'זיקין' – כוכב שביט. (לפרש"י, לרב הונא ברדר"י הוא וילון שנקרע ונראה וזהו הרקיע דרך הקרע. והתוס' חולקים על פירוש זה).

דף נח

קיא. א. אלו מאמרי בן זומא הובאו בסוגיא?

ב. האם יש ענין לראות פני מלכים? האם סומא בעיניו יוצא לקבל פני המלך ומברך?

ג. אלו הן מאמרי רבי יוחנן שהובאו בסוגיא?

א. בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית, אמר: ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלו לשמשני. הוא היה אומר: כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול, חרש וזרע... ואחר כך אכל, ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנין לפני. וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש... ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני. כל אומות (אומניות) שוקדות ובאות לפתח ביתי ואני משכים ומוצא כל אלו לפני.

הוא היה אומר: אורח טוב מהו אומר, כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי... אבל אורח רע מהו אומר, מה טורח טרח בעה"ב זה, פת אחת אכלתי... כל טורח שטרח בעה"ב זה לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו. על אורח טוב מהו אומר זכר כי תשגיא פעלו אשר שררו אנשים. על אורח רע כתיב לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב.

ב. אמר רבי יוחנן: לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל. ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי עובדי כוכבים – שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם.

אמרו שראוי לאדם לשלם שכר כדי לראות מלכים (ע' לעיל ט:). ואף התירו חכמים איסור דרבנן כדי לראות פני מלך, שאמר רבי אלעזר בר' צדוק (כהן היה): מדלגים היינו על גבי ארונות של מתים (שסתמם יש בהם פותח טפח) לקראת מלכי ישראל, ואף לקראת מלכי עכו"ם (כדלעיל יט: וכ"פ הרמב"ם ותוס' בכורות כט – ע' מגן אברהם רכד סק"ז).

מסופר על רב ששת שעל אף שהיה 'סגי-נהור', היה יוצא עם שאר העם לקבל פני המלך, וכאשר הרגיש [מהשקט שלאחר הרעש] שהמלך עובר – ברך.

מכאן שמצוה לרוץ לקראת מלך אף אם אינו רואהו. וגם ללא שרואהו ממש יכול לברך בשם ומלכות, כמבואר בפוסקים (עפ"י שו"ת שבת הלוי ח"א לה). ויש מצדדים בדבר, שמא רב ששת לא בירך הברכה ממש אלא בירך למלך כעין שאילת שלום (א"ר רכד סק"ו), או שמא יש לחלק בין אדם שנסתמא לסומא שלא ראה מאורות מימיו (כן צדד בפמ"ג, שסומא מעיקרו יברך בלא שם ומלכות, הביאו המשנ"ב סק"א).

ג. מאמרי רבי יוחנן בסוגיא:

לעולם ישתדל אדם לרוץ... (כנ"ל).

אמר רבי חנן בר רבא אמר רבי יוחנן: אפילו ריש גרגיתא (= הממונה על חופרי בורות) – משמים ממנים אותו (לך ה'... והמתנשא לכל לראש – לכל הקם להיות ראש).

אנחה שוברת כל גופו של אדם (והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח, וכל ברכים תלכנה מים).

מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזרה על בתיהם של צדיקים שיחרבו (באזני ה' צבאות – אם לא בתיים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מאין יושב). ועתיד הקב"ה להחזירם לישובם (שיר המעלות לדוד, הפטחים בה' כהר ציון – מה הר ציון עתיד הקב"ה להחזירו לישובו אף בתיים של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירם לישובם).